

Turystyka dźwiękowa i spacery dźwiękowe jako formy aktywności turystyczno-rekreacyjnej w lasach

Sebastian Bernat

Abstrakt. W świetle polskiego prawa w lasach obowiązuje zakaz hałasowania oraz używania sygnałów dźwiękowych, z wyjątkiem przypadków wymagających wszczęcia alarmu (art. 30. Ustawy o lasach). Jednak wraz z rozwojem cywilizacyjnym w lasach pojawił się hałas, który szkodzi funkcjonowaniu przyrody oraz doświadczeniom estetycznym turystów. Pomimo tego problem zanieczyszczenia hałasem w lasach jest wciąż w Polsce niedoceniany. Celem artykułu jest rozpoznanie wartości krajobrazów dźwiękowych polskich lasów i wskazanie możliwości ich wykorzystania w turystyce i rekreacji poprzez formę spacerów dźwiękowych, polegających na penetracji terenu ukierunkowanej na słuchanie otaczającego krajobrazu. Zwrócono także uwagę na nową formę turystyki, zwaną turystyką dźwiękową, polegającą na podróżowaniu do miejsc charakteryzujących się wyjątkowością akustyczną lub występowaniem unikalnych krajobrazów dźwiękowych. Artykuł oparto na analizie literatury oraz badaniach ankietowych przeprowadzonych wśród studentów Wydziału Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej UMCS w Lublinie.

Słowa kluczowe: percepcja krajobrazu, krajobrazy dźwiękowe, hałas, turystyka dźwiękowa

Abstract. Sound tourism and soundwalks as a form of tourist and recreation activity in the woods. Under Polish law, it is forbidden to make noise and use sound signals in the woods, except for the cases when raising an alarm is necessary (Article 30. of The Act on Forests). However, noise entered the woods together with civilization development and it does harm to the nature and diminishes positive aesthetic experiences of tourists. Nevertheless, the problem of noise in the woods is still underestimated in Poland. The purpose of the paper is to recognize values of soundscapes in the Polish woods and to indicate possibilities of making use of the soundscapes in tourism and recreation. They might be used for soundwalks, consisting in exploration of new territory and listening to surrounding landscape. In the article, the author also pays attention to the new form of tourism, called “sound tourism” which consists in travelling to places with an exceptional acoustic features or unique soundscapes. The paper is based on analyses of the literature and results of the survey conducted among students of the Faculty of Earth Sciences and Spatial Management of MCSU in Lublin.

Key words: landscape perception, soundscape, noise, soundscape tourism

Wstęp

Krajobrazy leśne, kojarzone z naturalnością, bogactwem przyrody, spokojem, pięknem, są poszukiwanym miejscem wypoczynku, regeneracji fizycznych i psychicznych sił człowieka. Warunkiem koniecznym dla zachowania walorów, które las reprezentuje jest zachowanie ciszy, rozumianej jako słyszalność delikatnych, subtelných dźwięków przyrody. Stąd w Ustawie o lasach istnieje zapis o zakazie hałasowania oraz używania sygnałów dźwiękowych, z wyjątkiem przypadków wymagających wszczęcia alarmu (art. 30). Jednak wraz z rozwojem cywilizacyjnym do lasów „wkroczył” hałas, który szkodzi funkcjonowaniu przyrody oraz doświadczeniom estetycznym turystów. Pomimo tego problem zanieczyszczenia hałasem w lasach jest wciąż w Polsce niedoceniany. Badania nad wpływem hałasu na ptaki (wskaźnik jakości środowiska) w lasach w rejonie wybranych dróg Pomorza Zachodniego i Lubelszczyzny wykazały, że liczebność osobników w lasach położonych przy ruchliwych drogach była mniejsza niż przy drogach o mniejszym natężeniu ruchu (Kucharczyk, Wiącek 2009). W ostatnich latach pojawiły się kolejne zagrożenia dla różnorodności dźwiękowej lasów, np. quady i terenowe motocykle, wykorzystywane podczas samotnych rajdów, czy też „imprezy integracyjne”, które łamią wszelkie zakazy (Radecki 2010). Efektem ich jest rozjeżdżanie leśnych duktów, wąwozów i wydm. Ryk pojazdów budzi panikę wśród spacerowiczów, płoszy zwierzęta.

Celem artykułu jest rozpoznanie wartości krajobrazów dźwiękowych (warstwy dźwiękowej krajobrazu) polskich lasów i wskazanie możliwości ich wykorzystania w turystyce i rekreacji poprzez formę spacerów dźwiękowych, polegających na penetracji terenu ukierunkowanej na słuchanie otaczającego krajobrazu. Zwrócono także uwagę na nową formę turystyki, zwaną turystyką dźwiękową, polegającą na podróżowaniu do miejsc charakteryzujących się wyjątkowością akustyczną lub występowaniem unikalnych krajobrazów dźwiękowych. Artykuł oparto na analizie literatury oraz badaniach ankietowych przeprowadzonych wśród studentów Wydziału Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej UMCS w Lublinie.

Turystyka dźwiękowa i spacery dźwiękowe

Wraz z rozwojem turystyki wzrasta zainteresowanie nowymi sposobami przeżywania świata (Wieczorkiewicz 2008; Urry 2007). Doznania wizualne, do których odwoływały się liczne przedsięwzięcia turystyki masowej, wydają się zbyt słabym „wabikiem” dla współczesnych urlopowiczów. Rozwijane są nowe formy turystyki, bliskie modelowi turystyki zrównoważonej. Wśród nich jest turystyka dźwiękowa, polegająca na podróżowaniu do miejsc charakteryzujących się wyjątkowością akustyczną lub występowaniem unikalnych krajobrazów dźwiękowych. Dynamicznie rozwija się „birdwatching”, polegający nie tylko na obserwacji ptaków, ale także słuchaniu ich głosów (Janeczko, Anderwald 2011). Zainteresowanie zyskuje też forma turystyki kontemplacyjnej, czyli aktywność związana z porzuceniem swego miejsca zamieszkania oraz trybu życia, przemieszczeniem do nowego środowiska w celu regeneracji sił fizycznych, psychicznych i duchowych, odzyskania motywacji oraz poszukiwania odpowiedzi na pytania związane z człowieczeństwem (Markowicz 2008). Czynnikiem sprzyjającym rozwojowi tej formy turystyki jest potrzeba doświadczania ciszy, która w związku z tym urasta do rangi poszukiwanego produktu turystycznego, zdolnego konkurować z innymi, bardziej wyrażanymi doznaniem (Lebiedowska 2009).

W obrębie zabytkowego pokamedulskiego zespołu klasztornego w Rytwianach (woj. świętokrzyskie) funkcjonuje Relaksacyjno-Kontemplacyjne Centrum Terapeutyczne „Pustelnia

Złotego Lasu”, którego dewizą jest hasło *Salus per Silentium* („Zdrowie przez ciszę”). Kursy terapeutyczne oraz różnorodne formy wypoczynku (m.in. medytacyjne spacery po okolicznych lasach) przeznaczone są głównie dla osób zagrożonych chorobami cywilizacyjnymi, takimi jak pracoholizm, sieciholizm.

W odpowiedzi na narastające zagrożenie hałasem i rozwój ekologii akustycznej coraz większe znaczenie zyskują spacery dźwiękowe (*soundwalk*) oraz formy „safari słuchowego” (*aural safari*) (Nacher 2010). Można je traktować jako pewien rodzaj medytacji dźwiękowej, która odbywa się w ruchu oraz pewien rodzaj ćwiczeń w orientacji przestrzennej pozwalającej na ponowne odkrycie zmysłu słuchu, jego aktywację. Według Wasterkamp (1974) celem spacerów dźwiękowych jest uwrażliwienie uczestników na dźwięk, zachęcanie do czynienia osądów o słyszanych dźwiękach i ich udziale w równowadze środowiska dźwiękowego oraz kształcenie świadomości własnych dźwięków (głos, kroki, itd.) w kontekście środowiskowym. Spacer dźwiękowy powinno poprzedzać umiejętne zaprojektowanie ścieżek spacerów dźwiękowych. Spacer dźwiękowy można wykonywać samodzielnie lub w grupie. Spacer dźwiękowy jest nie tylko formą rekreacji ale także formą edukacji i poznania naukowego. Aktywne słuchanie powinno prowadzić do zrozumienia krajobrazu (Bernat 2002). Możliwe to jest przez porównanie jak daleko wrażenia dźwiękowe harmonizują z wrażeniami wizualnymi. Spacer dźwiękowy najczęściej stosowane są jako metoda poznania krajobrazów dźwiękowych miast (m.in. Adams et al. 2008). Dla ułatwienia spaceru tworzone są projekty ścieżek spacerów dźwiękowych, m.in. w parkach miejskich (Bernat 2004). W małym stopniu zwraca się jednak uwagę na ogromny potencjał lasów dla takiej formy aktywności turystyczno-rekreacyjnej, choć dostrzega się, że obszary przyrodniczo cenne to niecodzienna pracownia doświadczalna. Krajobrazy dźwiękowe polskich lasów są różnorodne, zależnie od typu siedliskowego lasu i jego struktury przestrzennej a także rytmów dobowych i sezonowych (Bernat 2010). Las jest idealnym terenem do tworzenia interaktywnych i sensorycznych miejsc edukacji (Głuch 2011). W ramach udostępniania lasów powstają liczne leśne ścieżki poznawcze, zwane też dydaktycznymi, edukacyjnymi, przyrodniczymi, historycznymi, kulturowymi. We wschodniej części Borów Dolnośląskich powstała ścieżka zmysłów – trasa o długości 30 km i szerokości 1 m wyłożona różnicowym materiałem pochodzenia naturalnego (szyszki, igliwie, kora, zręby), która pozwala odczuć przyrodę w bezpośrednim kontakcie.

Wyniki badań ankietowych

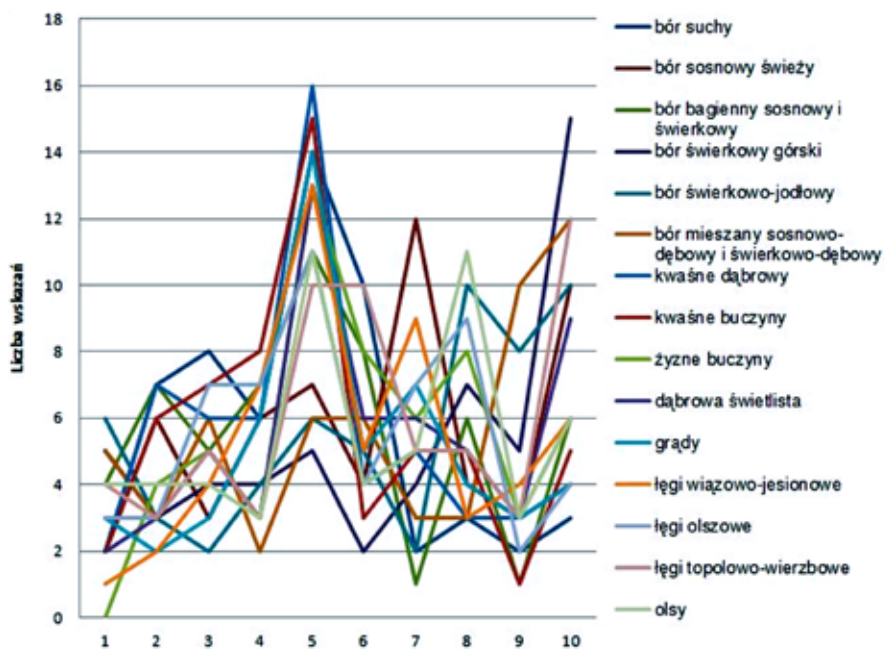
W latach 2007-2013 wśród studentów geografii, ochrony środowiska oraz turystyki i rekreacji UMCS w Lublinie przeprowadzono badania ankietowe dotyczące percepcji krajobrazu. W pierwszym z badań, w którym uczestniczyło 125 respondentów, proszono m.in. o wskazanie miejsc preferowanych do odbycia spaceru. W świetle uzyskanych odpowiedzi najczęściej wymieniano las (38,4%). Poza tym wskazywano góry (16,8%), dolinę rzeczną (10,4%), morze (9,6%) park, ogród (7,2%), jezioro (4,8%), łąki (4,8%) i wieś (2,4%) oraz inne (polanę, wąwozy, wzgórze morenowe, pagórki, urozmaiconą rzeźbę, źródło, ciszę, spokój, park krajobrazowy, zieleń, otwartą przestrzeń, plener, miejsca z dala od ruchu ulicznego, ciekawą przestrzeń miejską, zabytki).

Na początku 2013 roku wśród studentów UMCS w Lublinie (głównie kierunku geografia oraz turystyka i rekreacja) przeprowadzono badania ankietowe dotyczące percepcji dźwięków w krajobrazach leśnych. Uczestniczyło w nich 40 kobiet i 20 mężczyzn, będących głównie

mieszkańcami Lublina (32 osoby) oraz innych miast (Ostrowiec, Chełm, Biała Podlaska, Świdnik, Radom, Bełchatów, Biłgoraj, Bełżyce, Siedlce, Łęczna).

W świetle uzyskanych odpowiedzi z krajobrazem leśnym kojarzą się głównie śpiew i inne odgłosy ptaków (50), zwłaszcza dzięcioła (9) oraz szum drzew i szelest wiatru (60). Ponadto wymieniano następujące dźwięki: odgłosy zwierząt leśnych (14), wycie wilków (1), ryczenie jelenia (2), odgłosy gałęzi na ziemi, ściółki, szelest kroków, deptanych liści (11), spadających liści (1), cisza (2), skrzypiące pnie i gałęzie (1), cykanie świerszczy (2), potok leśny (2), odgłosy przyrody (1), przyjemne, relaksujące, spokojne dźwięki (5), echo (1), szum trawy (2), owadów (2), rzucanie orzechami przez wiewiórki (1).

Krajobraz dźwiękowy lasów jest zróżnicowany, zależnie od typów siedliskowych (ryc. 1). Najatrakcyjniejszy charakteryzuje bór świerkowy górski, bór świerkowo-jodłowy oraz bór mieszany sosnowo-dębowy i świerkowo-dębowy, zaś najmniej atrakcyjny bór bagienny sosnowy i świerkowy.

Ryc. 1. Ocena krajobrazów dźwiękowych lasu wg studentów w skali 1-10
 Fig. 1. Soundscape evaluation of Polish woods according to students (scale 1-10)

Większość ankietowanych (51 osób, czyli 85%) dostrzegło potrzebę ochrony krajobrazów dźwiękowych lasów (7 osób jest przeciwnych ochronie). Wśród argumentów uzasadniających potrzebę ochrony, wskazywane jest m.in.: „coraz rzadziej spotyka się takie miejsca w których można usłyszeć dzika, jelenia czy poszczególne ptaki”, „wiele gatunków jest zagrożonych a to one w głównej mierze są ‘instrumentem lasu’”, „las to miejsce częstych spacerów w weekendy mieszkańców miast, jedno z niewielu miejsc blisko miast gdzie można odpocząć, powinno się

chronić naturalne środowisko”, „krajobrazy dźwiękowe lasów są bardzo urozmaicone i relaksujące”, „krajobraz dźwiękowy jest częścią środowiska naturalnego które należy chronić”, „dla wielu ludzi dźwięki leśne pomagają w życiu, tzn. działają uspokajająco”.

Na koniec większość ankietowanych (49 osób) zaproponowała możliwe działania dla ochrony krajobrazów dźwiękowych lasów. Są to: wydzielanie stref ciszy, tworzenie parków narodowych i krajobrazowych, rezerwatów przyrody, parków (12), wprowadzenie zakazów hałasowania, krzyków, głośnych rozmów, używania głośnych sprzętów (7), wycinania drzew, zwłaszcza niektórych gatunków (9), zabudowy, osiedlania się w pobliżu lasów (5), budowy autostrad, obwodnic (5), wstępu do lasu w czasie suszy (1), jazdy samochodem (7), jazdy quadem, motorem, pojazdami hałaśliwymi (6), strzelania, polowania, kłusownictwa (5), straszenia zwierząt (1), wyrzucania śmieci (2), zanieczyszczenia wody (1). Ponadto wskazywano konieczność budowy ekranów akustycznych (1), szlabanów (1), zamkniętych stref dla maszyn (1), oznakowania ostrzegającego i uprzedzającego (4), pomiarów głośności, monitorowania (2), edukacji (4), zmniejszenia ruchu drogowego w sąsiedztwie (1), wprowadzenia wysokich kar za nieprzestrzeganie ciszy (2), zredukowania liczby maszyn używanych przy pracach urządzeniowych lasów (1), zwiększenia patroli leśników (1), tworzenia ścieżek rowerowo-piesznych (3), szkółek leśnych (1), zalesiania nieużytków (1), ochrony środowiska, drzew i zwierząt (5), zbierania śmieci (1), dokarmiania zwierząt w zimie (1), ograniczenia ingerencji ludzi w strukturę lasu (1), stworzenia ofert zdrowotnych na terenie rezerwatów (1) oraz brak ingerencji człowieka (1).

Przeprowadzone badania pozwoliły rozpoznać wartość krajobrazów dźwiękowych polskich lasów w opinii studentów oraz zidentyfikować potrzebę i możliwości ich ochrony oraz wykorzystania w turystyce i rekreacji poprzez formę spacerów dźwiękowych. Autor zdaje sobie sprawę z ograniczeń zastosowanych metod badawczych, związanych z subiektywizmem. Uzyskane wyniki należy traktować jako wstęp do badań terenowych i analiz szczegółowych oraz planowania aktywności turystyczno-rekreacyjnej.

Podsumowanie

Krajobraz dźwiękowy stanowi ogromny potencjał dla rozwoju turystyki w lasach. Turystyka dźwiękowa opierająca się na krajobrazach dźwiękowych jako podstawowym elemencie atrakcyjności turystycznej umożliwia odkrywanie różnorodności dźwiękowej krajobrazu, może przyczynić się do ochrony środowiska przyrodniczego przed hałasem oraz może przysparzać wielu korzyści w sferze społecznej i gospodarczej. Konieczne jest jej planowanie poprzedzone poznananiem preferencji turystów, analizą uciążliwości akustycznych oraz identyfikacją miejsc, które są atrakcyjne pod względem fonicznym a które nieatrakcyjne. Ponadto ważne jest wyeliminowanie czynników zagrażających percepcji krajobrazu by zachować wysoką jakość akustyczną (dźwięki wartościowe, pożądane muszą być czytelne).

Ważne jest też wyposażenie służb leśnych w specjalne uprawnienia pozwalające na szybkie, skuteczne reagowanie na ekscesy powodujące zakłócanie ciszy. Uzupełnieniem wymienionych działań powinna być organizacja monitoringu hałasu w lasach oraz podjęcie wysiłków ukierunkowanych na podnoszenie poziomu wrażliwości dźwiękowej społeczeństwa, poprzez warsztaty słuchowe (ćwiczenia „czyszczenia uszu”, za Schaferem 1982). Badania ankietowe wykazały, że w grupie studentów geografii oraz turystyki i rekreacji dostrzegana jest wartość krajobrazów leśnych w procesie percepcji krajobrazu. Ale czy tak jest w przypadku całego społeczeństwa? Rozwój cywilizacji i zachowanie ciszy można pogodzić. Konieczne jest jednak uświadomienie, że kształtowaniem krajobrazu dźwiękowego zajmujemy się wszyscy przez

codzienne wybory, które podejmujemy w jego zakresie (które dźwięki chcemy zachować, pomnożyć a które wyeliminować?).

Zwrócenie uwagi na krajobrazy dźwiękowe jako jeden z zasobów lasów może pomóc w zwiększeniu wrażliwości społeczeństwa na piękno ciszy (subtelnych dźwięków przyrody), będącej warunkiem niezbędnym dla zachowania tych walorów, które lasy reprezentują. Dlatego warto postrzegać lasy jako idealne miejsca dla edukacji przyrodniczej wykorzystując ich potencjał brzmieniowy (ptasie radio, interaktywne i sensoryczne miejsca edukacji). Bardzo cenną inicjatywą w kierunku kształcenia wrażliwości słuchowej byłoby zaprojektowanie ścieżek spacerów dźwiękowych, które również służyłyby celom kształcenia umiejętności orientacji przestrzennej, istotnej zwłaszcza dla osób niewidomych. W czasie spaceru dźwiękowego należy zaakcentować wartości przyrodnicze, ale także niedoceniane dziedzictwo kulturowe polskich lasów. Turystyka dźwiękowa i spacer dźwiękowy to nowe wyzwanie dla polskich lasów.

Literatura

- Adams M., Bruce N., Davies W., Cain R., Carlyle A., Cusack P., Hume K., Jennings P., Plack C. 2008. Soundwalking as methodology for understanding soundscapes. In: Proceedings of the Institute of Acoustics Spring Conference 2008 – Widening Horizons in Acoustics, Reading UK, April 2008: 552-558.
- Bernat S. 2002. Spacer dźwiękowy – metodą poznania krajobrazów kulturowych. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, 1, Sosnowiec: 192-199.
- Bernat S. 2004. Spacer dźwiękowy w Ogrodzie Saskim w Lublinie. Wychowanie muzyczne w szkole, 5/2004: 255-261.
- Bernat S. 2010. Krajobraz dźwiękowy polskich lasów. *Aura* 1/2010. Dodatek ekologiczny dla szkół, 185: 1-2.
- Głuch G. 2011. Terenowa interaktywna szkoła leśna – propozycja na XXI wiek? *Studia i Materiały CEPL, Rogów*, 13, 1 (26): 20-29.
- Janezko E., Anderwald D. 2011. Birdwatching jako nowa forma turystyki na obszarach leśnych i przyrodniczo cennych w Polsce. *Studia i Materiały CEPL, Rogów*, 13, 2 (27): 307-314.
- Kucharczyk M., Wiącek J. 2009. Wstępne wyniki badań nad wpływem hałasu na ptaki w lasach, w rejonie wybranych dróg Pomorza Zachodniego i Lubelszczyzny. W: Wiącek J., Polak M., Kucharczyk M., Grzywaczewski G., Jerzak L. (red.). *Ptaki – Środowisko – Zagrożenia – Ochrona. Wybrane aspekty ekologii ptaków*, Lublin: 335-342.
- Lebiedowska B. 2009. Silence as a competitive tourist product. *Polish Journal of Sport and Tourism*, 16: 176-183.
- Markowicz M. 2008. Turystyka kontemplacyjna a produkt turystyczny, http://flitengo.pl/Artykuly_prezentowane_na_konferencji/p2_articleid/47
- Nacher A. 2010. Sto tysięcy miliardów dźwięków. *Kultura Współczesna*, 3 (85): 102-115.
- Radecki W. 2010. Quady na obszarach przyrodniczo cennych – uwagi z zakresu prawa karnego na tle porównawczym (Polska, Czechy, Słowacja). *Prokuratura i Prawo* 1-2: 223-233.
- Schafer R. M. 1982. *Muzyka środowiska*. Res Facta, 9: 288-315.
- Urry J. 2007. *Spojrzenie turysty*, Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa.
- Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach. Dz. U. 1991.101.444. (z późn.zm.).
- Westerkamp H. 1974. Soundwalking. *Sound Heritage* 3, 4, Provincial Archives Victoria B.C.: 18-27.
- Wieczorkiewicz A. 2008. Apetyt turysty. O doświadczeniu świata w podróży, Universitas Kraków.

Sebastian Bernat

Zakład Ochrony Środowiska

Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej UMCS

sebastian.bernat@poczta.umcs.lublin.pl